

УДК 347.626.6

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.2.16>

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ НА СПІЛЬНЕ МАЙНО У ДЕРЖАВАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Федорченко Наталія Володимирівна,

orcid.org/0000-0002-8964-8959

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін,
цивільного права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права

Простибоженко Олег Сергійович,

orcid.org/0000-0001-7843-902x

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Стаття присвячена порівняльному аналізу особливостей правового регулювання майнових відносин подружжя у державах Європейського Союзу з урахуванням можливостей використання відповідного досвіду в Україні. У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз підходів до визначення правових режимів майна подружжя, порядку його поділу, а також механізмів забезпечення справедливого балансу інтересів сторін у разі припинення шлюбу. Особливу увагу приділено таким моделям, як «відкладена майнова спільність» та системі вирівнювання приросту майна, що відображають поєднання принципів роздільності майна під час шлюбу та його перерозподілу після його припинення.

Наведено систематизацію основних видів майнових режимів у європейських державах, що дає змогу простежити загальні тенденції розвитку сімейного права в ЄС і може стати методологічною основою для вдосконалення національного законодавства України щодо регулювання майнових відносин подружжя.

Проаналізовано законодавчі зміни у Данії, Фінляндії, Швеції та Німеччині, які свідчать про загальну тенденцію до підвищення гнучкості правового регулювання, деталізації складу майна та посилення захисту прав подружжя. Зокрема, розкрито підходи до визначення об'єктів, що не підлягають поділу, правового режиму дарування, ролі судової практики у коригуванні результатів поділу, а також значення інформаційної відкритості щодо майнового стану сторін. Встановлено, що у більшості досліджених правопорядків важливе значення надається не лише формальній рівності часток, але й урахуванню реального внеску кожного з подружжя, що забезпечує досягнення справедливого результату.

Обґрунтовано, що європейський досвід демонструє доцільність удосконалення національного законодавства України шляхом розширення варіативності правових режимів майна подружжя, впровадження ефективних механізмів запобігання зловживанням та посилення ролі судового контролю. Запропоновано звернути увагу на можливість закріплення права кожного з подружжя на отримання інформації про майновий стан іншого, що сприятиме підвищенню прозорості майнових відносин і забезпеченню належного захисту прав сторін. Зроблено висновок про необхідність системного оновлення цивільного законодавства України з урахуванням сучасних європейських тенденцій розвитку приватного права.

Ключові слова: майнові відносини подружжя, подружжя, права та обов'язки, спільне майно, право спільної сумісної власності, майновий спір.

Fedorchenko Nataliia, Prostybozhenko Oleh. Regulation of the Spouses' Right to Joint Property in EU States: Comparative Legal Analysis

The paper is devoted to a comparative analysis of the features of the legal regulation of marital property relations in the countries of the European Union, taking into account the possibilities of using relevant experience in Ukraine. The article carries out a comparative legal analysis of approaches to determining the legal regimes of marital property, the procedure for its division, as well as mechanisms for ensuring a fair balance of interests of the parties in the event of termination of marriage. Special attention is paid to models such as "deferred community of property" and the system of equalization of property gains, which reflect a combination of the principles of separation of property during marriage and its redistribution after its termination.

A systematization of the main types of property regimes in European states is presented, which makes it possible to trace the general trends in the development of family law in the EU and can become a methodological basis for improving the national legislation of Ukraine on the regulation of marital property relations.

In the paper is analyzed legislative changes in Denmark, Finland, Sweden and Germany, which indicate a general trend towards increasing the flexibility of legal regulation, detailing the composition of property and strengthening the protection of the rights of spouses. In particular, it reveals approaches to determining objects that are not subject to division, the legal regime of gift, the role of judicial practice in adjusting the results of division, as well as the importance of information openness regarding the property status of the parties. It is established that in most of the studied legal systems, important importance is attached not only to the formal equality of shares, but also to taking into account the real contribution of each spouse, which ensures the achievement of a fair result.

It is substantiated that the European experience demonstrates the expediency of improving the national legislation of Ukraine by expanding the variability of the legal regimes of marital property, introducing effective mechanisms to prevent abuse and strengthening the role of judicial control. It is proposed to pay attention to the possibility of consolidating the right of each spouse to receive information about the property status of the other, which will contribute to increasing the transparency of property relations and ensuring proper protection of the rights of the parties. The conclusion is made about the need for a systematic update of the civil legislation of Ukraine, taking into account modern European trends in the development of private law.

Key words: *property relations marriage, marriage, rights and obligations, joint property, right of joint ownership, property dispute.*

Необхідність порівняльно-правового аналізу регулювання права подружжя на спільне майно у державах Європейського Союзу зумовлена насамперед активізацією євроінтеграційних процесів в Україні та необхідністю гармонізації національного сімейного законодавства із європейськими стандартами у процесі оновлення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Різноманітність правових режимів майна подружжя, що існують у державах ЄС, відображає як історико-правові традиції, так і сучасні тенденції розвитку приватного права, що створює цінне підґрунтя для порівняльного дослідження. Такий аналіз дозволяє виявити найбільш ефективні моделі правового регулювання та оцінити можливість їх адаптації в українському правопорядку.

Водночас зростання кількості транс-кордонних шлюбів і майнових спорів за

участю подружжя різних громадянств актуалізує потребу у чіткому розумінні відмінностей між національними правовими системами держав ЄС. Відсутність уніфікованого підходу до визначення складу спільного майна подружжя, порядку його поділу нерідко ускладнює правозастосування та може призводити до колізій. У цьому контексті порівняльно-правовий аналіз сприяє формуванню узгоджених підходів до вирішення подібних спорів та підвищенню рівня правової визначеності.

Крім того, дослідження правового регулювання майнових відносин подружжя у державах ЄС має важливе значення для розвитку національної доктрини сімейного права. Воно дозволяє критично осмислити існуючі підходи, виявити їх сильні та слабкі сторони, а також окреслити напрями вдосконалення законодавства

з урахуванням принципів справедливості, рівності та правової визначеності. У підсумку такі дослідження сприяють не лише модернізації правового регулювання, але й забезпеченню належного балансу інтересів подружжя у сфері майнових правовідносин.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз регулювання майнових відносин подружжя у державах Європейського Союзу, а також напрацювання пропозицій до удосконалення законодавства України у процесі оновлення ЦК України.

У вітчизняній доктрині приватного права значна частина наукових праць зосереджена або на дослідженні особистих немайнових прав подружжя, або на аналізі їх співвідношення з майновими правами. Зокрема, Л. В. Красицька здійснила ґрунтовний аналіз майнових прав батьків і дітей [1]. На рівні дисертаційних робіт розкрито питання правового режиму майна членів сім'ї (І. В. Жилінкова [2]), особливості правового режиму нерухомості, що перебуває у спільній власності членів сім'ї (А. Д. Стоянов [3]), а також компаративні підходи до поділу майна подружжя в Україні та державах Європейського Союзу (О. В. Мельниченко [4]). Особливу увагу приділено і питанням обмеження майнових прав подружжя, зокрема у працях В. О. Кожевникової [5]. Однак, попри наявність зазначених напрацювань, порівняльних досліджень регулювання права подружжя на спільне майно у державах Європейського Союзу здійснено не достатньо.

У доктрині приватного права на основі аналізу майнових режимів у європейських державах пропонується така класифікація: «майнова спільність (включає підтипи: універсальна майнова спільність (у Нідерландах, а також при виборі подружжя у Франції, Німеччині, Бельгії, Люксембурзі та Румунії) та обмежена майнова спільність, застосовується наприклад на Мальті, а також презюмується у Франції, Іспанії, Португалії, Італії, Люксембурзі, Польщі, Словацькій Республіці, Угорщині, Литві, Латвії, Естонії, Болгарії, Румунії, Словенії та Хорватії) та майнова роздільність (спільність отриманого доходу (рекомендований Комісією із європейського сімейного прав, застосо-

вується в Німеччині, Швейцарії, Греції та Кіпрі, можливе як альтернативне застосування у Франції, Іспанії, Люксембурзі, Польщі, Угорщині, Румунії та Естонії), відкладена майнова спільність (у Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії), майнова роздільність (у Австрії, альтернативно також у Франції, Німеччині, Іспанії, Люксембурзі, Швейцарії, Болгарії, Чехії, Польщі, Естонії та Латвії) та майнова роздільність з поділом майна компетентним органом, що застосовується у Англії та Уельсі, Шотландії та Ірландії)». Такі правові режими, як «спільність набутого доходу» та «відкладена майнова спільність», доцільно відносити до так званих моделей умовної спільності майна [6, с. 113–122]. Їх специфіка полягає в тому, що фактичне виникнення спільності або відтермінується до настання певних юридичних фактів (наприклад, припинення шлюбу), або ж реалізується не як класична рівність часток, а шляхом подальшого вирівнювання майнового стану подружжя з урахуванням внеску кожного з них у формування спільного добробуту. Таким чином, йдеться про гнучкі конструкції, що поєднують елементи роздільності та спільності майна.

Систематизація таких режимів має не лише теоретичне, але й практичне значення. Вона дозволяє чіткіше окреслити відмінності між різними моделями правового регулювання майнових відносин подружжя, що сформувалися у європейських правових порядках, а також сприяє більш глибокому розумінню їх функціонального призначення. Особливо важливо це в умовах зростаючої ролі автономії волі сторін у сімейному праві та поширення договірною регулювання майнових відносин подружжя.

У контексті європеїзації приватного права України зазначений підхід набуває особливої актуальності. Він може бути використаний як методологічна основа для оновлення положень Цивільного кодексу України, зокрема в частині розширення варіативності правових режимів майна подружжя. Запровадження більш диференційованих моделей правового регулювання дозволить краще врахувати інтереси сторін, забезпечити баланс між принципами справедливості та правової визначеності, а також наблизити

національне законодавство до сучасних європейських тенденцій розвитку сімейного права.

Суттєве оновлення підходів до регулювання майнових відносин подружжя у Данії відбулося з прийняттям у травні 2017 року Закону про фінансові справи подружжя, яким було замінено застарілий акт 1925 року. Нова модель зберегла традиційний для данського права принцип «відкладеної спільності майна», за яким під час шлюбу майно залишається роздільним, однак у разі його припинення підлягає вирівнюванню. Водночас законодавець не обмежив автономію волі сторін: подружжя і надалі можуть укласти угоди, якими змінюють базовий режим та встановлюють інший порядок розподілу майна.

Разом із тим, нове законодавство деталізувало склад майна, що не включається до спільної маси і не підлягає поділу. Зокрема, чіткіше розмежовано правовий режим дарування: відтепер окремо регулюються подарунки, зроблені між нареченими до укладення шлюбу, і ті, що передаються вже між подружжям. Окрему увагу приділено також правочинам із третіми особами. Закон встановлює запобіжники проти зловживань, коли один із подружжя шляхом дарування може штучно зменшити спільне майно. У таких випадках інший із подружжя має право вимагати повернення подарунка, якщо буде доведено, що обдарована особа знала або повинна була знати про можливе порушення майнових інтересів. Аналогічно передбачено можливість оскарження дарувань, які явно не відповідали фінансовому стану боржника, за винятком ситуацій, коли доведено його платоспроможність на момент укладення правочину. Закон також відмовився від низки раніше передбачених механізмів, які виявилися неефективними на практиці. Зокрема, скасовано можливість складання переліків спільного майна, яким кожен із подружжя міг розпоряджатися самостійно, оскільки такі інструменти фактично не використовувалися. Відмовлено й від такої підстави для поділу майна, як неналежне управління ним. Водночас уточнено правила розпорядження окремими об'єктами: для відчуження сімейного житла, як і раніше,

необхідна згода другого з подружжя, тоді як щодо звичайних предметів домашнього вжитку така згода не вимагається [7].

Окремого значення набуває підхід данського законодавця до диференціації роздільного майна. Воно поділяється на майно, що враховується лише у разі розлучення, та так зване абсолютне роздільне майно, яке має значення, зокрема, у випадку смерті одного з подружжя. Така конструкція дозволяє гнучко враховувати різні життєві ситуації та забезпечувати баланс інтересів між спадкоємцями і тим з подружжя, хто пережив іншого.

У Фінляндії оновлення правового регулювання майнових відносин подружжя було зумовлене необхідністю узгодження національного законодавства з положеннями регламентів Європейського Союзу 2016/1103 та 2016/1104, що стосуються режимів майна подружжя і майнових наслідків зареєстрованих партнерств. Зокрема, зміни торкнулися Закону про шлюб: подружжю надано можливість виключати особисте страхування зі складу спільного майна не лише шляхом укладення шлюбного договору чи оформлення дарування або заповіту, як це було раніше, а й безпосередньо на підставі закону. Водночас важливу роль у формуванні підходів до поділу майна відіграє судова практика. Так, Верховний суд розглянув справу щодо розподілу активів, до яких входило товариство з обмеженою відповідальністю, пов'язане з добровільним пенсійним страхуванням одного з подружжя, і дійшов висновку, що вартість такого страхування повинна враховуватися при оцінці майна, але з урахуванням податкових зобов'язань. У результаті було сформовано підхід, за яким допускається коригування наслідків поділу майна судом у випадках, коли формально правильний розподіл призводить до очевидно несправедливого результату з огляду на загальний майновий стан і внесок кожного з подружжя [8].

У Швеції правовий режим відкладеної спільності майна подружжя загалом узгоджується із загальними положеннями про співволодіння, які передбачають презумпцію рівності часток кожного зі співвласників, якщо інше не доведено. При вирішенні спорів щодо поділу майна суди, як правило,

виходять із цієї презумпції, однак водночас враховують підстави набуття майна, що може впливати на визначення конкретних часток. Особливе значення надається таким об'єктам, як сімейне житло, предмети домашнього вжитку, а також так званій «прихованій» спільній власності. Водночас у межах моделі «відкладеної майнової спільності» кожен із подружжя під час шлюбу залишається самостійним власником свого майна і самостійно відповідає за власні боргові зобов'язання, хоча обидва зобов'язані брати участь у витратах на утримання та покращення спільного майна. Судова практика підтверджує, що витрати, здійснені за спільною згодою подружжя, можуть розглядатися як «спільні» зобов'язання при подальшому поділі майна, навіть якщо формально договір укладав лише один із них [9].

Шведське право також передбачає можливість ініціювання поділу майна не лише самим подружжям, але й третіми особами, зокрема кредиторами або особами, які беруть участь у спадкових правовідносинах. При цьому кредитори мають право звертати стягнення на майно боржника, що може охоплювати і його частку у спільному майні. Особливо врегульовано питання «прихованого» співволодіння: у певних випадках кредитори такого співвласника можуть домагатися стягнення за рахунок спільного майна, за винятком нерухомості. Практика Верховного суду свідчить про обережний підхід до визначення належності майна: сам факт, наприклад, поділу коштів на банківському рахунку навпіл не є достатнім доказом того, що інша частина належить виключно особі, яка не є боржником. Це підкреслює прагнення судів забезпечити баланс між захистом прав кредиторів і недопущенням необґрунтованого втручання у майнову сферу іншого з подружжя.

У Німеччині питання поділу майна подружжя та забезпечення справедливого майнового вирівнювання було істотно оновлено внаслідок реформи 2009 року, яка внесла зміни до правил так званого вирівнювання приросту майна (Zugewinnausgleich). Основна увага законодавця була зосереджена на уточненні порядку визначення початкових і кінцевих активів кожного з подружжя, а також на посиленні гаран-

тій проти недобросовісних дій, спрямованих на зменшення майнової бази перед поділом. Концептуально ця модель ґрунтується на ідеї, що кожен із подружжя має право на половину приросту майна, набутого іншим під час шлюбу, що вимагає чіткого визначення вартості активів як на момент укладення шлюбу, так і на момент припинення майнового режиму. При цьому враховуються не лише активи, а й динаміка зобов'язань, зокрема погашення боргів, що може суттєво впливати на кінцевий результат розрахунків.

Важливим елементом реформи стало встановлення чітких процесуальних орієнтирів і механізмів захисту сторін. Зокрема, було узгоджено момент, який береться до уваги для обчислення як приросту майна, так і відповідної компенсації, ним визначено час подання заяви про розірвання шлюбу. Особливо розширено обов'язки подружжя щодо розкриття інформації про свої активи: кожна сторона може вимагати від іншої надання детальних відомостей і підтверджувальних документів щодо майнового стану як на початку, так і наприкінці шлюбу. Разом із тим, практична реалізація цих положень не позбавлена труднощів, зокрема через необхідність чіткої фіксації релевантних дат і ризик зменшення активів у період збору доказів [10]. Запроваджений у Німеччині підхід видається доцільним для врахування і в законодавстві України, оскільки він сприяє більшій прозорості майнових відносин між подружжям і посиленню гарантій захисту їхніх прав.

Проведений аналіз свідчить, що у державах Європейського Союзу сформовано різноманітні, але концептуально узгоджені підходи до регулювання майнових відносин подружжя. Характерною є тенденція до підвищення гнучкості правових режимів, розширення автономії волі подружжя, деталізації складу майна, що підлягає чи не підлягає поділу, а також посилення гарантій захисту від зловживань, зокрема через розвиток інформаційної відкритості та судового контролю. Водночас значна роль відводиться судовій практиці, яка коригує формально рівні підходи задля досягнення справедливого результату з урахуванням внеску кожного з подружжя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Красицька Л. Проблеми здійснення та захисту особистих і майнових прав батьків і дітей : дисертація доктора юридичних наук : 12.00.03. Київ, 2015. 496 с.
2. Жилінкова І. В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 39 с.
3. Стоянов А. Д. Правовий режим нерухомого майна членів сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 211 с.
4. Мельниченко О. В. Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу : автореф. дисерт. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ. 2015. 19 с.
5. Кожевникова В. О. Правове регулювання здійснення та обмеження окремих майнових прав подружжя. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 154–157.
6. Salla Silvola. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Finland. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Finland-Silvola.pdf> (дата звернення: 02.04.2026).
7. Простибоженко О. С. Правовий режим майна подружжя за законодавством європейських держав: порівняльно-правовий аналіз і напрямки гармонізації. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство*. 2016. Т. 21. Вип. 1 (28). С. 111–129.
8. Ingrid Lund-Andersen. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Denmark. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Lund-Andersen.pdf> (дата звернення: 02.04.2026).
9. Maarit Jänterä-Jareborg, Margareta Brattström. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Sweden. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-J%C3%A4nter%C3%A4-Jareborg-Brattstr%C3%B6m.pdf> (дата звернення: 02.04.2026).
10. Nina Dethloff, Dieter Martiny, Melina Maurer. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Germany. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-Dethloff-Martiny.pdf> (дата звернення: 03.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 09.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026